

*Giedrius Surplys**

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Politinė rizika Lietuvoje ir Vidurio Europoje – nuosaikiosios rizikos analizės modelis

Politinės rizikos analizė tiria politinių sprendimų ar jų nebuvimo įtaką verslui. Straipsnyje pristatomi politinės rizikos analizės tikslai ir metodologija bei išskirama problema, teigiant, kad pirmaujančių politinės rizikos tyrimo kompanijų naudojami tyrimo metodai nebetinka rizikai stabiliose demokratijose vertinti. Stabiliose šalyse retai kyla karai, masiniai neramumai ar ekonominės krizės, tačiau čia apstu naujų grėsmių (techninių standartų nesilaikymo, sveikatos rizikos, gamtos stichijų, antikorporatizmo). Straipsnyje jos įvardijamos, kaip nuosaikios politinės rizikos grėsmės ir pateikiamas dviejų pakopų nuosaikios politinės rizikos analizės modelis. Modelis verifikuojamas tiriant politinę riziką Lietuvoje ir lyginant gautą rezultatą su dar trijų Vidurio ir Rytų Europos valstybių aprašymais. Analizė parodė, kad nors tradicinė rizika šiose šalyse yra maža, bet nuosaikioji politinė rizika Lietuvoje, Estijoje, Lenkijoje ir Vengrijoje stipriai skiriasi.

Įvadas

Vidurio ir Rytų Europos (VRE) regionas (šiam straipsnyje jis traktuojamas kaip pokomunistinė erdvė Europoje), kuris pasaulio politiniame žemėlapyje naujai atsivėrė po Šaltojo karo, jau daugiau nei šešiolika metų išlieka neprognozuojamas, viliojantis ir perspektyvus. Žinios apie šio regiono tautas maišosi su mitais, o investicines viltis neretai keičia nusivylimo kartėlis. Nepaisant to, kad VRE yra viena G8 narė, 10 valstybių priklauso NATO ir 8 ES, kad BVP augimo tempai daugelyje šalių sudaro 8 % ir kad demokratijos plėtra čia rodoma kaip pavyzdys likusiam pasauliui, regionas išlieka ne iki galo pažintas. Iki galo nepažintas jis ir politinės rizikos ekspertams.

Politinė rizika taip pat yra globalių XX a. pokyčių kūdikis. Dėl globalizacijos atsiradus naujiems investicijų iššūkiams – išsiplėtus investavimo geografijai ir mastui bei verslui susiduriant su politika – tapo būtina analizuoti ir prognozuoti politinių sprendimų įtaką verslui. Nors politinės rizikos analizė verslui pamažu iš vadybos praktikos tampa moksline disciplina, ji taip pat susiduria su iššūkiais ir yra priversta atnaujinti savo metodologiją. Vienas tokių iššūkių –

* Giedrius Surplys – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros dėstytojas.
Adresas: Šilo 5a, 10322 Vilnius; tel. 8-610-49021; el. paštas: giedrius@surplys.com

VRE regionas. Jį sudaro skirtingo stabilumo ir išsivystymo valstybės, todėl analizuojant politinę riziką, čia puikiai atsiskleidžia viena iš metodologinių problemų – politinėje rizikoje vienodi vertinimo kriterijai nebetinka stabilioms ir karą, sukilimus ar diktatūras išgyvenančioms valstybėms.

Šiame straipsnyje trumpai pristatysime politinės rizikos analizės dalyką ir jo metodologiją bei pasiūlysimė dvejų pakopų nuosaikios politinės rizikos analizės modelį, kuris turėtų pagelbėti rizikos tyrimams stabiliose demokratinėse valstybėse. Pritaikydami naująjį modelį, išnagrinėsime politinės rizikos lygį Lietuvoje ir gautą įvertinimą palyginsime su analogiškais Estijos, Lenkijos ir Vengrijos įvertinimais.

1. Politinė rizika – praktika ir mokslas

Viena iš XX–ajū a. apibūdinančios globalizacijos savybių yra žmogaus veiklos sričių susipynimas ir tarpusavio priklausomybės gimimas. Paprastas žmogus šiandien gali stipriai koreguoti savo valstybės politiką ir yra dar stipriau jos veikiamas, jo verslui įtaką daro ekologija, religija ar socialinės gerovės principai ir t. t. Vieno iš tokių susipynimų, – išaugusios ekonomikos ir politikos tarpusavio priklausomybės, – kūdikis ir yra politinė rizika, arba politinių sprendimų įtaka verslui.

Politinės rizikos analizė kartu su ekonominės ir finansinės rizikos analize sudaro šiuolaikinę rizikos valdymo discipliną, kurios tikslas – saugaus verslo užtikrinimas. Pasak Claude'o Erbo, Campbello R. Harvey ir Tado Viskantos, kiekvienos valstybės rizikos dydį sudaro du faktoriai: šalies noras mokėti ir galimybė mokėti. Taigi politinė rizika lemia šalies norą mokėti, o ekonominė bei finansinė rizika rodo jos galimybę mokėti¹.

Po 1979 m. Irano revoliucijos eksproprijuotas užsienio kompanijų turtas, 2004 m. Rusijos vyriausybės ataka prieš „Jukos“ ar perdėm draugiški Alijevų dinastijos santykiai su britų naftos milžinu *British Petroleum* Azerbaidžane – isa tai yra politinės rizikos pavyzdžiai.

Kadangi politinės rizikos analizė yra sąlygiškai jauna disciplina (jos, kaip mokslinių tyrimų sistemos, pradžia galima laikyti 1980-uosius)², jos tyrimo objekto apibrėžimas dar nėra iki galo suformuluotas, ir ji dar kovoja dėl vietos socialinių mokslų sistemoje. Skirtingi autoriai pateikia skirtingus politinės rizikos apibrėžimus. *Marwin Zonis and Associates* vadovai Marwinas Zonisas ir Samas Wilkinas politinę riziką apibūdina kaip neaiškumą, kuris kyla iš vyriausybinių ir nevyriausybinių aktorių galios panaudojimo³. Ianas Bremmeris, *Harvard Business Review* politinės rizikos analitikas ir *Eurasia Group* prezidi-

¹ Erb C. B., Harvey C. R., Viskanta T., „Political Risk, Economic Risk and Financial Risk“, *Financial Analysts Journal* November/December 1996, p. 29–31.

² Derringer H., Wang J., „Note on Political Risk Analysis“, *Harvard Business Review (Harvard Business School)* September 17, 1997, p. 1–11.

³ Zonis M., Wilkin S., „Driving defensively through a minefield of political risk“, *Financial Times Mastering Risk Series*, 2000, p. 9–10.

dentas, teigia, kad politinė rizika yra tiesiog politikos įtaka rinkoms⁴. Rizikos valdymo giganto *Aon* specialistų nuomone, politinė rizika yra iš valdžios veiksmų arba neveiksnumo kylančios grėsmės verslui⁵. Įprastai politinę riziką apibūdina du veiksniai:

- politinės galios naudojimas (ar nesugebėjimas jos panaudoti),
- šio panaudojimo įtaka verslui.

Šioje vietoje itin svarbu pabrėžti verslo aspektą, kadangi būtent pagalba verslui atskiria politinės rizikos analizę nuo nacionalinio saugumo studijų, su kuriomis ji dažniausiai painiojama. Galima sakyti, kad skirtį tarp šių dviejų disciplinų lemia skirtingi klientai. Nacionalinio saugumo studijos siekia apsaugoti visus tam tikros šalies gyventojus, tuo tarpu politinės rizikos analizė atstovauja tik nacionalinio ir užsienio kapitalo interesams.

Į profesinę praktiką, o pastaraisiais metais ir į akademinę plotmę politinę riziką atvedė verslo mastelių didėjimas ir dėl globalizacijos prasidėjęs aktyvus investavimas į nestabilius regionus (jie turi daugiausiai naftos, ten pigiausia darbo jėga ir t. t.)⁶. Politinės rizikos analizė dažniausiai siekia nustatyti, į kurias šalis saugu investuoti arba kur galima pasipelnyti iš politinių pokyčių⁷.

Pasak Martine'o Stone'o, *Control Risks Group* rizikos analizės direktoriaus, politinės rizikos analizės tikslas yra apsaugoti verslo įmonių personalą (nuo nusikaltėlių ar etninių arba religinių išpuolių), įrengimus (nuo politiškai motyvuotų vandalų puolimo ar kryptingų teroro aktų) bei kapitalą (nuo ekspropriacijos arba draudimo pervesti pinigus į įmonės kilmės šalį)⁸. Žinant, kokį svarbų vaidmenį informacinėje visuomenėje vaidina įvaizdis, galima prie politinės rizikos analizės tikslų priskirti ir firmų įvaizdžio apsaugą (nuo „korumpuotos kompanijos“ ar „žmonių teisių nepaisančios kompanijos“ etikečių).

Nepaisant to, kad politinės rizikos analizė iš *ad hoc* kelionių į šalis, kuriose planuojama investuoti, ar skubių tyrimų, prisireikusių priimti investicinių sprendimų, tapo ištisa moksline industrija (ji dėstoma universitetuose, ja domisi specializuoti politinės rizikos *think tankai*, o tokios kompanijos kaip *British Petroleum* turi atskirus politinės rizikos departamentus), tačiau ji nėra neklystanti disciplina. Milijoninius nuostolius lėmę Rugsėjo 11-osios teroro išpuoliai, 2006 m. rugsėjo neramumai Vengrijoje ar 2006 m. sausį kilęs pranašo Mahometo karikatūrų skandalas yra tik keletas iš daugelio staigmenų, kurių politinės rizikos analitikams nepavyko įminti laiku. Tai verčia nuolatos revizuoti politinės rizikos analizės metodologiją ir tyrimo objektus.

⁴ Bremmer I., „Managing risk in an unstable world“, *Harvard Business Review*, <http://www.navigaterisk.com/risk/articles/ManagingRisk.cfm>, 24-09-2006.

⁵ *Enterprise risk management*, http://www.aon.com/uk/en/risk_management/risk_consulting/erm.jsp, 18-08-2006.

⁶ Bremmer I., „Managing risk in an unstable world“, *Harvard Business Review*, <http://www.navigaterisk.com/risk/articles/ManagingRisk.cfm>, 24-09-2006.

⁷ *How managing political risk improves global risk performance*, 2006, <http://pwc.com/extweb/pwcpublishations.nsf/docid/6c7fe77bcc684d01852571620083bd9a>, 04-10-2006.

⁸ Stone M., „Scourges that strike at the heart of global business“, *Financial Times Mastering Risk Series* 2000, p. 12–13.

Remdamasis Lietuvos politinės rizikos atveju, aš norėčiau prisidėti prie šios revizijos, pasiūlydamas „dviejų pakopų nuosaikios politinės rizikos analizės“ modelį, skirtą atlikti politinės rizikos tyrimus stabiliose valstybėse. Pristatęs šį modelį ir pritaikęs jį Lietuvos atvejui, verifikuosiu jį, palygindamas Lietuvos politinę riziką su trijų Vidurio ir Rytų Europos (VRE) valstybių rizika.

2. Nuosaikios politinės rizikos analizės modelis

Ianas Bremmeris 2006 m. parašė straipsnį, pavadintą „Politinės rizikos valdymas nestabiliame pasaulyje“⁹. Logiška, kad politinė rizika dažniausiai asocijuojasi su nestabiliomis valstybėmis, tad tokie pavadinimai politinės rizikos analizėje labai dažni. Tačiau šiandien vis dažniau kyla klausimas, kaip įvertinti ir valdyti politinę riziką stabiliam pasaulyje. Teroro aktai Madride (2003 m. rudenį) ir Londone (2004 m. pavasarį), 2006 m. nestabilių vyriausybių banga Lietuvoje, Lenkijoje bei Estijoje įrodo, kad politinės grėsmės verslininkų tyko ir stabiliose demokratinėse valstybėse.

2.1. Metodologijos problema

Tirdami politinę riziką šiandienos išsivysčiusiose valstybėse ir konstruodami šių valstybių rizikos reitingus, analitikai susiduria su problema: jie taiko tuos pačius kriterijus tiek besivystančioms ar netgi karą išgyvenančioms valstybėms, tiek ir demokratinėms stabilioms šalims. Įprastiniai politinės rizikos faktoriai (stabilumas, valdžios sugebėjimas išsaugoti teritorijos vientisumą ir užtikrinti teisėsaugą, maištai ir sukilimai, terorizmo ar karo grėsmės) dažniausiai nėra identifikuojami postmodernizmo epochą išgyvenančiose Vakarų Europos ar Šiaurės Amerikos šalyse. Todėl kasmetiniuose rizikos reitinguose ar ataskaitose šios šalys žymimos kaip žemos rizikos zonos, o išsamesnė grėsmių verslui analizė nepateikiama, nes nėra rodiklių jai įvertinti. Tai kelia problemų, nes nenumatomos tokios krizės, kaip 2006 m. riaušės Prancūzijoje ar 2006 m. rugsėjo neramumai Vengrijoje, taip pat neidentifikuojamos mažos grėsmės, pavyzdžiui, ligos, NVO ar spaudos atakos ir t. t.

2.1.1. Tradiciniai rizikos rodikliai

Peržvelkime keletą populiariausių tyrimo modelių, kuriuos taikydamos pirmaujančios politinės rizikos kompanijos pateikia išsamius politinės rizikos kiekvienoje pasaulio valstybėje aprašymus ir formuoja regioninius bei globalius rizikos reitingus (žr. Lentelė 1).

⁹ Bremmer I., „Managing risk in an unstable world“, *Harvard Business Review*, <http://www.navigaterisk.com/risk/articles/ManagingRisk.cfm>, 24-09-2006.

Pamatysime, kad daugelis šiuose modeliuose naudojamų kintamųjų netinka demokratinėms stabilioms valstybėms.

Vienas iš tradicinių kiekybinės politinės rizikos analizės modelių, buvęs kaip savotiškas kamienas daugeliui specifinių metodų atsirasti, yra 1974 m. Dano Haendelio, Geraldo Westo ir Roberto Meadow'o pristatytas *PSSI* (politinės sistemos stabilumo indeksas)¹⁰. Jį sudaro socialinės ekonominės charakteristikos bei vyriausybinių procesų ir visuomeninių konfliktų indeksai:

- Socialinės ekonominės charakteristikos: etnolingvistinis pasiskirstymas, BNP žmogui augimas ir energijos suvartojimas žmogui.
- Vyriausybinių procesai: politinė konkurencija, įstatymų leidybos efektyvumas, konstitucijos keitimai per metus, nereguliarūs vadovų pasikeitimai.
- Visuomeniniai konfliktai: maištai, demonstracijos, vyriausybės krizės, ginkluotos atakos, nužudymai, perversmai, maištininkų karo veiksmai ir saugumo pajėgų skaičius 1000 gyventojų.

¹⁰ Derringer H., Wang J., „Note on Political Risk Analysis“, *Harvard Business Review (Harvard Business School)* September 17, 1997, p. 1-11.

Lentelė 1. Tradiciniai politinės rizikos rodikliai

<i>PSSI</i> - politinės sistemos stabilumo indeksas ¹	POLITINĖS RIZIKOS ANALITIKAI				
	<i>Eurasia</i> ²	<i>Exclusive</i> ³	<i>EIU</i> ⁴	<i>PRS</i> ⁵	<i>AON</i> ⁶
Politinė konkurencija	Vyriausybiniai	Politika	Autoritarizmas		Teisė ir valdymas
Įstatymų leidybos efektyvumas			Režimo ilgalaikiškumas		
Konstitucijos keitimų dažnis			Nelegitimumas		
Nereguliarūs vadovų pasikeitimai			Generolai valdžioje		
Vyriausybės krizės			Korupcija		
Maištai	Visuomeniniai	Socialinis nestabilumas	Urbanizacija	Riaušės ir demonstracijos	Streikai
Demonstracijos			Islamo fundamentalizmas	Politiniai streikai	Maištai
Nužudymai			Etninės įtampos	Gatvės nusikaltimai	Visuotiniai neramumai
Perversmai				Organizuotas nusikalstamumas	
Etnolingvistinis pasiskirstymas				Situacija darbo rinkoje	
Saugumo pajėgų skaičius 1000 gyventojų	Saugumo	Karas	Buvimas šalia supergalios ar nestabilios valstybės	Ginčai su kitomis valstybėmis	Karas
Ginkluotos atakos		Terorizmas	Karas, ginkluotas sukilimas	Terorizmas ar maištininkų veiksmai	Terorizmas
Maištininkai				Karas	
BNP žmogui augimas	Ekonominiai		BVP žmogui	Nuosavybės suvaržymai	Ekonomika
Energijos suvartojimas žmogui			Infliacija	Operacijų suvaržymai	Valiutos pervedimai
			Kapitalo svyravimas	Repatriacijos suvaržymai	Valstybės nemokumas
			Užsienio skola	Diskriminacija mokesčių srityje	Valstybės kišimasis į ekonomiką
			Maisto gamybos žmogui sumažėjimas	Konvertavimo suvaržymai	Tiekimo grandinės trukdžiai
			Pirminės žaliavos dalis eksporte	Tarifiniai ir netarifiniai barjerai	

RODIKLIAI

Pasinaudodamos *PSSI* ir kitais teoriniais modeliais, tokios politinės rizikos analizės įmonės, kaip *Eurasia Group*, *Exclusive Analysis*, *Economist Intelligence Unit (EIU)*, *Political Risk Services (PRS)* ir *Aon*, sukūrė savo tyrimo metodologiją. Nors kiekvienas politinės rizikos tyrėjas taiko savo tyrimo metodologiją, iš esmės jų kintamieji nesiskiria. Visus juos galima suskirstyti į keturias grupes: vyriausybines, visuomenines, saugumo ir ekonomines grėsmes. Trumpai apžvelgsime kiekvienos iš išvardytų kompanijų tiriamus rizikos indikatorius.

Eurasia Group naudoja specializuotą kokybinį politinės rizikos besivystančiose šalyse analizės modelį. Jame tiriami veiksniai gali būti suskirstyti į keturias kategorijas: vyriausybinius, visuomeninius, saugumo ir ekonominius¹¹.

Exclusive Analysis politinei rizikai matuoti naudoja keturias bendras indikatorių kategorijas, kurias įvertina kokybiniai metodai. Šios kategorijos yra karas, terorizmas, socialinis nestabilumas ir politika¹².

EIU politinės rizikos analizei naudoja tokius kriterijus, kaip karas, socialiniai neramumai, politinis smurtas, režimo pasikeitimai, institucinis neefektyvumas, korupcija, nusikalstamumas¹³.

PRS savo politinės rizikos analizės modelyje *Risk Model* naudoja tokius faktorius: suirutė (riaušės ir demonstracijos, politiškai motyvuoti streikai, ginčai su kitomis valstybėmis, kurie gali paveikti verslą, terorizmas ir kovotojų už nepriklausomybę veiksmai, pilietinis arba tarptautinis karas, gatvės nusikaltimai bei organizuotas nusikalstamumas), darbo rinkos situacija (streikai, demonstracijos), nuosavybės suvaržymai (kai užsienio kompanijoms neleidžiama įsigyti turto), operacijų suvaržymai (viešųjų pirkimų, personalo samdymo, verslo įkūrimo ribojimas bei darbuotojų ir partnerių efektyvumas ir sąžiningumas, taip pat – teismų sistemos patikimumas), užsieniečių diskriminacija mokesčių srityje, repatriacijos suvaržymai (pelno, dividendų ir investicinio kapitalo grąžinimo į įmonės kilmės šalį apribojimai), valiutos konvertavimo suvaržymai, tarifiniai barjerai, kiti importo barjerai¹⁴.

Aon savo politinės rizikos analizėje tiria tokius faktorius, kaip ekonomika, valiutos pervedimai, streikai, maištai, visuotiniai neramumai, karas, terorizmas, valstybių nemokumas, politikos kišimasis į ekonomiką, teisė ir valdymas bei tiekimo grandinės pažeidimai¹⁵.

2.1.2. Stabilių valstybių atvejis

Išnagrinėjus penkių politinės rizikos analizės kompanijų kintamuosius, akivaizdu, kad demokratinėms stabilioms valstybėms dažniausiai negali būti taikomi daugelis socialines, saugumo ir ekonomines grėsmes identifikuojančių

¹¹ *Eurasia Group methodology*, 2006, <http://www.navigaterisk.com/methodology/stabilityIndexExplained.cfm>, 04-10-2006.

¹² *Lithuania country profile*, <http://exan.info/LT/>, 04-10-2006.

¹³ *Country Risk Service*, 2006, http://graphics.eiu.com/files/ad_pdfs/2005CountryRiskService.pdf#search='political%20risk%20ratings%20free', 04-10-2006.

¹⁴ *Country data*, 2006, <http://www.prsgroup.com/countrydata/countrydata.html>, 04-10-2006.

¹⁵ *2006 Political and Economic Risk Map – Region Snapshots*, 2006, http://www.aon.com/about/publications/issues/political_risk_map.jsp.

rodiklių, pavyzdžiui, perversmai, maištai, karas, pilietinis karas, maištininkų veiksmai, ginkluotas sukilimas, energijos ir maisto trūkumas, valstybės skola, nuosavybės, operacijų, repatriacijos ir konvertavimo suvaržymai ar valstybės nemo-kumas. Todėl neretai stabilios šalys puikuojaš politikės rizikos reitingų viršūnėse; rizika jose įvardijama kaip žema, o atotrūkis tarp jų ir besivystančių valstybių siekia keliasdešimt reitingo taškų. Štai *Aon* pateikiamame 2006 m. politikės rizikos žemėlapyje beveik visos ES narės nuspaltvintos sodriai žalia „mažos rizikos“ spalva, tuo tarpu didelė Afrikos ir Azijos dalis, taip pat nemažai Lotynų ir Pietų Amerikos valstybių pažymėtos kaip „vidutinės-didelės“ ir „didelės“ rizikos valstybės¹⁶.

Tačiau tai nereiškia, kad politikė rizika demokratinėse stabiliose valstybėse neegzistuoja. Šiose šalyse apstu grėsmių, kurių politikės rizikos analitikai neidentifikuoja arba šios grėsmės nublanksta prieš kur kas didesnius pavojus, tykančius nestabiliuose regionuose. Taip įvyksta dėl to, kad globaliuose tyrimuose naudojami tradiciniai rizikos indikatoriai.

2.2. Dviejų pakopų tyrimas

Siekiant išsamiai iširti politikė riziką stabiliose valstybėse, analizėn būtina įvesti papildomus kintamuosius, kurie leistų tirti nuosaikią riziką. Nuosaiki politikė rizika nesukelia masinių neramumų ir grėsmių verslo funkcionavimui, tačiau reikalauja papildomų kaštų bei gali atnešti vidutinių nuostolių.

Nauji kintamieji leistų sukurti dviejų pakopų politikės rizikos analizės modelį. Pirmasis modelio etapas – tradicinės politikės rizikos tyrimai globaliu mastu. Antrajame etape, naudojant papildomus indikatorius, būtų papildomai tiriama politikė rizika aukšto stabilumo šalyse. Modelį pavadinkime dviejų pakopų nuosaikios politikės rizikos analizės modeliu.

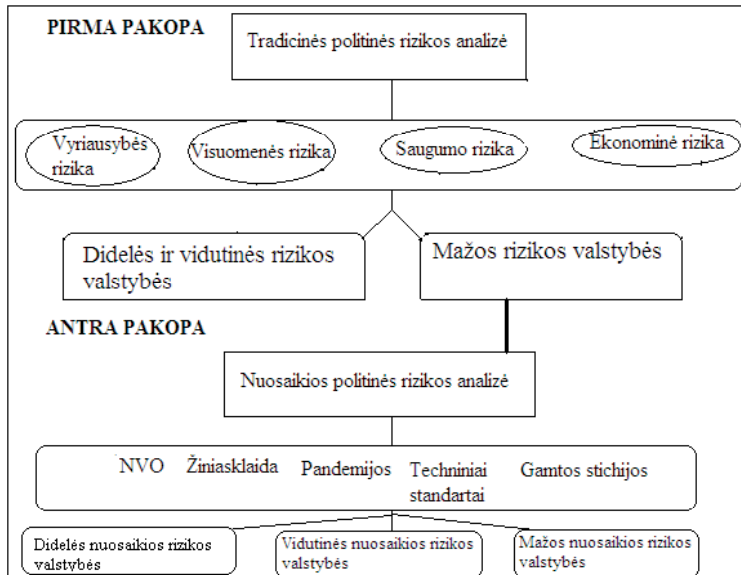
Naudodami dviejų pakopų modelį, analitikai galėtų pateikti išsamesnį grėsmių stabiliose demokratinėse šalyse tyrimą. Dviejų pakopų modelio galutinime rezultate kiekviena tradiciškai pripažinta mažos rizikos zona valstybė turėtų ir „nuosaikios“ politikės rizikos žymeklį (pvz., mažos tradicinės rizikos, didelės nuosaikios rizikos valstybė). Grafiškai šis modelis pavaizduotas 1 paveiksle

Nuosaikią politikė riziką sudaro tokie faktoriai, kaip valstybės nesugebėjimas užtikrinti techninių standartų laikymosi (pvz., statant viešojo naudojimo pastatus bei gyvenamuosius namus), pandemijos (pvz., SŪRS, paukščių gripas ir t. t.), gamtos stichijos (pvz., kasmetiniai potvyniai Vidurio ir Rytų Europoje ir t. t.), nevyriausybinų organizacijų ir spaudos atakos (pvz., *Greenpeace* akcijos prieš *Lukoil* dėl D6 grėžinio Baltijos jūroje). Šis sąrašas nėra baigtinis. Kai kuriuos iš išvardytų rodiklių jau taiko ir pripažintos politikės rizikos analizės kompanijos. Štai *Aon* savo 2006 m. politikės rizikos žemėlapyje ypatingą dėmesį siūlo atkreipti į pandemijas, o *EIU* kaip atskirą grėsmių kategoriją išskiria infrastruktūros riziką¹⁷.

¹⁶ *Ten pat.*

¹⁷ *Lithuania Risk: Risk Overview*, 09-06-2006, http://www.eiu.com/index.asp?layout=VWPrintVW3&article_id=1690590354&printer=printer, 24-09-2006.

Viena iš labiausiai besikerojančių nuosaikios rizikos grėsmių šiandien yra nevyriausybinių organizacijų verslo įmonių puolimas (kitai – antikorporatizmas). Kovojuojantys už švaresnę aplinką ar žmonių teises, bandantys nugalėti badą ar ligas tokie dariniai, kaip *Amnesty International*, *GreenPeace*, *Oxfam* ir t. t., gali per spaudą jus nuolat linčiuoti antikorupcijos teisme, skatinti jūsų produktų boikotą ar netgi užsukti į jūsų restoraną su savo traktoriumi (kaip ūkininkas nacionalistas José Bové 1999 m. Prancūzijoje, viename *McDonald's* restoranų). Nevyriausybines organizacijas kelia vis didesnę grėsmę tiek verslo įvaizdžiui, tiek pardavimams, tiek ir įrengimams ar personalui.

Paveikslas 1. Dviejų pakopų politinės rizikos analizės modelis.

Pavojingos verslo įmonių įvaizdžiui ir žiniasklaidos priemonės. Objektivos ir nepriklausomos ar tokiomis apsimetančios ir atstovaujančios kieno nors interesams žiniasklaidos priemonės gali stipriai pakenkti firmų įvaizdžiui.

2006 m. pasaulio politinės rizikos analizėje AON ekspertai perspėja, kad itin didelę grėsmę 2006 m. kelia galimos epidemijos, pirmiausia – paukščių gripas¹⁸. Jeffrey Staplesas teigia, kad politinės rizikos specialistai ir verslo įmonės dar tik mokosi kovoti su visiškai neįprasto tipo grėsme – pandemijomis¹⁹. Pasak jo, pandemijos nuo įprastinių grėsmių skiriasi ne tik tuo, kad yra pavojingos išskirtinai žmonėms, bet ir tuo, kad nėra lokalizuojamos. Įprastinių grėsmių

¹⁸ 2006 *Political and Economic Risk Map – Region Snapshots*, 2006, http://www.aon.com/about/publications/issues/political_risk_map.jsp.

¹⁹ Staples J., „Grist: A new type of threat“, *Harvard Business Review*, 2006, <http://www.navigaterisk.com/risk/articles/TheOrganization.cfm>, 26-09-2006.

atveju pavojai yra nustatomi ir tada bandoma juos neutralizuoti arba sumažinti padarytą žalą. Tuo tarpu epidemijos ar pandemijos tęsiasi kur kas ilgesnį laiką ir jų židiniai gali sprogti bet kur (nes žmonės ar kiti virusų pernešėjai keliauja iš šalies į šalį).

Dėl globalaus atšilimo vis tragiškesnės darosi ir gamtos stichijos (sausros ar potvyniai, šalčiai ar žemės drebėjimai). Skaitytojui gali kilti klausimas, ar tokios grėsmės, kaip sveikatos rizika ar gamtos stichijos, gali būti traktuojamos kaip politinė rizika. Prisiminkime du faktorius, apibūdinančius politinę riziką, išskirtus pirmajame straipsnio skyriuje: politinės galios naudojimas (nesugebėjimas jos panaudoti) bei šio panaudojimo įtaka verslui.

Žinoma, politinė valdžia negali sustabdyti potvynių (su kuo niekada nesutiks Žiulio Verno gerbėjai) ar sukelti pandemijų (kam prieštarauja sąmokslų teorijų kūrėjai). Tačiau neigiamos pandemijų, gamtos reiškinių ar NVO veiklos pasekmės atsiranda iš dalies dėl to, kad politinė valdžia nesugeba imtis pakankamų prevencijos priemonių (negarantuoja žmonių skiepijimo, nereglamentuoja aukštesnių pylimų statybų, nepakankamai griežtai prižiūri ekologinių, antikorupcinių ir kitų normų laikymąsi (taip sukurdama veiklos barus NVO) arba per liberaliai reglamentuoja spaudos laisvę, dėl ko žiniasklaidos gali tapti ekonominio poveikio įrankiu). Žinoma, politinės rizikos specialistai nereikalauja užgniaužti žodžio ar spaudos laisvės, tačiau antimonopolinių įstatymų spaudos srityje faktinis neveikimas (pvz., Italijoje), nepakankama atsakomybė už šmeižtą, etikos kodeksų nepaisymas ir kitos NVO bei žurnalistų atsakomybė mažinančios teisinės ar administracinės spragos sukuria sąlygas dvigubam žaidimui prisidengus teisuolių kaukėmis iš NVO ir spaudos pusės.

Bandymas parodyti, kad gamtinių arba ligų katastrofų priežastis politinė valdžia gali sumažinti, aiškiai iliustruoja skirtumą tarp mažos stabilios rizikos valstybių (Japonijos valdžia, naudodama daugelį priemonių, kardinaliai sumažino žemės drebėjimų žalą) ir didelės stabilios rizikos valstybių (Čekija ar Vengrija nesugeba išvengti milžiniškų kasmetinių potvynių nuostolių). Taigi tiek sveikatos rizika, tiek gamtos stichijos, tiek NVO ar žiniasklaidos atakos sukelia žalingų padarinių, kadangi valdžia nesugeba užkirsti joms kelio (nuostoliai atsiranda dėl valdžios neveiksnumo).

Nustatyti išvardytų nuosaikiosios politinės rizikos rūšių įtaką verslui nėra sudėtinga. Techninių standartų nesilaikymas bei sveikatos rizika kelia pavojų žmonėms (personalui); gamtos stichijos griauna statinius (įrengimus) arba nusineša žmonių (personalo) gyvybes; NVO atakos gali kelti pavojų tiek įrengimams, tiek ir personalui, tačiau pirmiausia yra nukreiptos prieš firmų įvaizdį; tokį patį tikslą turi ir spaudos atakos.

Taigi tiek sveikatos rizikai, tiek gamtos stichijoms, tiek NVO ar spaudos atakoms būdingi abu politinę riziką apibrėžiantys faktoriai. Todėl šias grėsmes galima traktuoti kaip politinę riziką. Kitoje straipsnio dalyje verificuosime nuosaikios politinės rizikos modelį, nagrinėdami politinę riziką Lietuvoje.

3. Politinės rizikos analizė Lietuvoje

Atlikdami išsamią politinės rizikos Lietuvoje analizę, pirmiausiai rizikos lygį ištirsime naudodami tradicinę metodologiją, aprašytą ankstesniame skyriuje. Šiai analizei naudosime tiek kai kurių išvardytų politinės rizikos grandų pateikiamus Lietuvos aprašymus, tiek originalius vertinimus bei prognozes. Nustatę, kad pagal tradicinius indikatorius Lietuva yra mažos rizikos valstybė, išnagrinėsime ir šalies nuosaikiąją politinę riziką. Kitame skyriuje gautą dviejų pakopų Lietuvos politinės rizikos analizės rezultatą palyginsime su rizika kitose VRE valstybėse.

Aon savo 2006 m. politinės ir ekonominės rizikos žemėlapyje Lietuvą vaizduoja kaip mažos rizikos valstybę²⁰. Panašų vertinimą (sąlygiškai žemos rizikos) pateikia ir *Exclusive Analysis*²¹. Šios kompanijos ekspertų įsitikinimu, Lietuvoje didžiausia yra politinė rizika, kadangi mūsų šalyje paprastai nestabilios vyriausybės ir aukštas korupcijos lygis (ypač statybų sektoriuje), siekiantis netgi aukštus valdžios pareigūnus. Kaip kitą žymesnę problemą *Exclusive Analysis* įvardija nusikalstamų grupuočių veiklą.

EIU Lietuvą taip pat apibūdina kaip mažos rizikos zoną²². Pasak šios kompanijos analitikų, valstybėje beveik neegzistuoja grėsmė saugumui. Taip pat maži ir makroekonominiai bei mokesčių pavojai. Didesnę riziką EIU išvelgia politinio stabilumo (dėl dažnų ministrų keitimųsi), vyriausybės efektyvumo (korupcija), teisės ir teisėtvarkos, darbo rinkos, finansų sistemos ir infrastruktūros srityse.

3.1. Tradicinė politinė rizika

3.1.1. Vyriausybė rizika

Tiek *Exclusive Analysis*, tiek EIU politinės rizikos analizės reitinguose labiausiai linčiuojama vyriausybė (kitai – politinė) rizika iš tiesų yra opičiausia grėsmė verslui Lietuvoje. Rolando Pakso prezidentinis skandalas 2003 m., Viktoro Uspaskicho partijos triumfas 2004 m. Seimo rinkimuose bei greitas tos pačios partijos nuopuolis, Vilniaus mero Artūro Zuoko, kaip abonento, skandalas 2005 m. ir kiti kataklizmai daro Lietuvos politinę sistemą sunkiai prognozuojamą ir rizikingą. Tai gali trukdyti verslo sandorių pastovumui ar netgi sukelti grandininę reakciją (socialinį sambrūzdį, kaip 2006 m. rugsėjo mėn. Vengrijoje, ar streikus).

Kita opi grėsmė, iškraipanti rinką, o kartais netgi pažeidžianti žmogaus teises, yra korupcija. Su korupcija kovojančios nevyriausybinių organizacijos

²⁰ 2006 *Political and Economic Risk Map – Region Snapshots*, 2006, http://www.aon.com/about/publications/issues/political_risk_map.jsp.

²¹ *Lithuania country profile*, <http://exan.info/LT/>, 04-10-2006.

²² *Lithuania Risk: Risk Overview*, 09-06-2006, http://www.eiu.com/index.asp?layout=VWPrintVW3&article_id=1690590354&printer=printer, 24-09-2006.

Transparency International kasmet skelbiamame valstybių reitinge pagal korupcijos lygį 2005 m. Lietuva užima gana žemą 44-ąją vietą (iš 158 valstybių). *TNS Gallup* atliktos visuomeninės apklausos duomenimis, Lietuvos gyventojai korupciją vertina kaip trečią didžiausią visuomeninę problemą šalyje po mažų atlyginimų ir nusikaltimų bei smurto. Tuo tarpu įmonių vadovai korupcijai skiria antrąją vietą po masinės emigracijos. Gyventojų įsitikinimu, Lietuvoje korumpuočiausi medikai ir visa sveikatos apsaugos sistema, policija, Seimas, teismai, Vyriausybė ir savivaldybės. Įmonių vadovai korumpuočiausiais įvardijo policiją, teismus, medikus ir visą sveikatos apsaugos sistemą, savivaldybes, Seimą ir Vyriausybę²³.

Dideli korupcijos mastai reiškia, kad Lietuvoje investuojantys verslininkai yra priversti mokėti kyšius už sprendimus, kuriuos valstybės ir vietos valdžios pareigūnai ir taip privalo priimti. Taip įmonės rizikuoja prarasti pelną, o jų darbuotojai – teisę į tinkamą gydymą, jeigu jie nepasiduoda korupciniam spaudimui.

Vyriausybės nestabilumas ir politinės intrigos artimiausiu metu gali virsti visuotiniais neramumais. Ši virsmą turėtų paskatinti tiek Lietuvoje vykstantys visuomeniniai, tiek ekonominiai procesai. Didelis alkoholizmo lygis šalies kaimuose bei streikų (žemdirbių periodiškai vykdomos kelių blokados, mokytojų, medikų streikai) ir demonstracijų patirtis tik padidina masinių neramumų tikimybę. Jau 2003 m. pabaigoje vykęs prezidento Pakso apkaltos procesas parodė, kad visuomenė gali būti pakankamai reakinga politiniais klausimais (prezidentui keliaujant per šalį ir bandant rinkėjus įtikinti savo teisumu, vyko nedideli susirėmimai tarp jo šalininkų ir priešininkų).

Artėjantis euro įvedimas turės papildomą akstiną visuomenės nepasitenkinimui, kadangi šiuo metu, Vyriausybei bandant pažaboti infliaciją (ką padaryti, remdamasi Mastrichto kriterijais, reikalauja Europos Komisija), kyla palūkanų norma ir planuojama įvesti nekilnojamojo turto mokesčių. 2006 m. daugelyje šalies miestų maždaug 20 % pabrango šildymas, o degalų kainos svyruoja iki 20 %.

3.1.2. Visuomeninė rizika

Tarp socialinių rizikų pirmiausia paminėtinas aukštas nusikalstamumo lygis. Lietuvos nusikaltėliai garsėja prekyba žmonėmis ir narkotikų kontrabanda. 2005 m. Europos Tarybos metinėje ataskaitoje Lietuva minima tarp pirmaujančių šalių pagal prekybą žmonėmis²⁴. Tiesa, šios nusikaltimų rūšys verslui tiesiogiai grėsmės nekelia.

Kur kas pavojingesnės įmonėms yra kitos šalyje taip pat populiarios nusikaltimų rūšys: apiplėšimai ir mašinų vagystės, reketas bei sukčiavimas. Lietu-

²³ *Lietuvos korupcijos žemėlapis*, 2005, http://www.transparency.lt/new/images/tns_gallup_kz2005_prezentacija_galutinis.ppt#469,4, Visuomeninių problemų svarbos vertinimas.

²⁴ O'Rourke B., „Europe: Council Of Europe Report Says Organized Crime Poses Threat To Democracy“, Radio Free Europe/Radio Liberty, 26-01-2005, <http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/1/F7753263-8C4F-4F41-9BFA-D3B2FF06CDFE.html>. 01-09-2006.

vos nusikaltėliai yra ypač pažengę internetinių ekonominių nusikaltimų srityje. Tiesa, reikia pažymėti ir kai kurių nusikaltimų lygio mažėjimą, kadangi dauguma nusikaltėlių išvažiuoja „uždarbiauti“ į Vakarų Europą. Vienas tokių pavyzdžių – 2006 m. ketvirtadaliu sumažėjęs automobilių vagysčių skaičius²⁵.

Verslo įmonės Lietuvoje susiduria su kur kas mažesne tikimybe nukentėti nuo nusikaltėlių, jeigu savo būstines bei gamybos ar prekybos patalpas įkuria kuo toliau nuo „pilkųjų zonų“ – kaimų ar miestų rajonų, kur klesti didelis alkoholis ir nusikalstamumas, prekyba narkotikais, kur įvykdomos kraupios neišaiškinamos žmogžudystės, o policija nesistengia arba nepajėgia įvesti tvarkos. Kaip pavyzdį galima minėti apleistų kaimų ar Kirtimų rajoną Vilniuje.

Dar viena visuomeninė problema – fizinės darbo jėgos trūkumas. 2004 m. Lietuvai įstojus į ES ir lietuviams atsivėrus kai kurių Sąjungos šalių darbo rinkoms, šalyje prasidėjo masinė emigracija. 2002 m. sausį Lietuvoje gyveno 3,476 mln. žmonių, o 2006 m. sausį – 73 000 žmonių mažiau²⁶. Neoficialiais duomenimis, emigravusių žmonių gali būti apie 400 000. Siekdamas surinkti savo veiklai būtina darbuotojų kiekį, šiandien įmonės yra priverstos kelti atlyginimus, organizuoti darbuotojų atgabenimą į darbo vietą ir teikti kitokias privilegijas. Nepaisant to, statybų bendrovėms, gamykloms, apdailos ir medžio pramonės įmonėms vis tiek nepavyksta surinkti reikiamo skaičiaus darbininkų. Akivaizdu, kad itin trūksta aukštos kvalifikacijos darbuotojų.

3.1.3. Saugumo grėsmės

Nepaisant to, kad saugumo riziką Lietuvoje tiek *Exclusive Analysis*, tiek *EIU* įvardija kaip minimalią, jos visiškai pamiršti neįmanoma. Nors Lietuvos santykiai su Rusija yra geresni nei Latvijos ar Estijos (su ja vienintele iš Pabaltijo respublikų Rusija yra ratifikavusi sienos sutartį ir joje nekyla didesnių skandalų dėl rusų diasporos teisių), neretai pasitaiko diplomatinis apsižodžiavimų, Lietuvos oro erdvės pažeidimų ar ginčų dėl tranzito į Kaliningrado sritį. 2006 m. įvykus Lietuvos Vyriausybės ir Lenkų naftos bendrovės *PKN Orlen* sandoriui dėl naftos perdėbimo įmonės *Mažeikių nafta* akcijų pirkimo, Rusija nutraukė naftos tiekimą į *Mažeikių naftą*. Nors diplomatinis žaliavos tiekimo nutraukimo paaiškinimas teigė, jog vyksta vamzdyno remontas, specialistai neabejojo, kad tikroji naftos tekėjimo sustabdymo priežastis – Rusijos nepasitenkinimas tuo, jog bendrovė nebuvo parduota Rusijos įmonei *Lukoil*²⁷.

Nepaisant įtemptų santykių su Rusija, vis dėlto kur kas didesnė grėsmė Lietuvos saugumui kyla iš kitos Rytų kaimynės – Baltarusijos. Šalys atsargiai demonstruoja santūrius draugiškus santykius, tačiau Aleksandro Lukašenkos

²⁵ Lietuvoje sumažėjo automobilių vagysčių, 2006-02-21, <http://www.delfi.lt/news/economy/automoto/article.php?id=8833508>, 23-08-2006.

²⁶ Pagrindiniai rodikliai: gyventojų skaičius, 2006-02-21. <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1642&PHPSESSID=cbf19f06aacdaf98a131a6542c15e65a>, 14-04-2006.

²⁷ Išskauskas Č., „Energetinė sausra“ su politiniu kvapeliu, 07-08-2006, http://www.geopolitika.lt/index.php?lang=lt&content=lt_geo_7_13&parent=lt_geo_7, 08-08-2006.

režimas ne kartą išreiškė įtūžį dėl to, kad Lietuva remia Baltarusijos opoziciją. Ne kartą nusižengęs tarptautinėms teisės normoms autoritarinis Baltarusijos režimas gali tapti visai neprognozuojamas, jeigu pajustų šalyje bręstančias perversmo nuotaikas.

3.1.4. Ekonominės grėsmės

Be euro išvedimo problemų ir nepažaboto paskolų ėmimo bumo, ekonominės grėsmės Lietuvoje kelia ir greitai augantis BVP. 2006 m. pradžioje bendrasis vidaus produkto augimas siekė net 8,8%²⁸. Toks didelis ekonomikos augimas lemia didėjančių atotrūkių tarp turtingųjų ir vargšų ir gali kelti socialinę įtampą.

Peržvelgę politinę riziką Lietuvoje, galime konstatuoti, kad tai yra stabili mažos politinės rizikos šalis. Čia negresia perversmai ar revoliucijos, nekyla karų ar gilių ekonominių depresijų. Tačiau, nors Vakaruose pripažintos politinės rizikos kompanijos šalių priskiria prie mažos politinės rizikos valstybių, žiūrint vietos analitiko akimis (žinant šalies gyventojų nuotaikas, ekonominę ir kriminogeninę situaciją įvairiuose šalies regionuose bei politinės raidos prognozes), tradicinių grėsmių šalyje yra daugiau ir jos yra didesnės. Taigi reali politinė rizika Lietuvoje gali būti truputį didesnė nei vaizduojama Vakarų kompanijų reitinguose.

3.2. Nuosaiki politinė rizika

Prieš pateikdamas Lietuvos ir dar trijų VRE valstybių nuosaikios politinės rizikos analizę, akademinėi visuomenei turiu tarti *mea culpa*. Ši dalis reikalauja kur kas didesnio popieriaus kiekio, todėl, kadangi teko ją išsprauti į griežtus rėmus, yra labiausiai publicistinė iš visų darbo dalių. Tačiau tikiuosi, kad tai palieka daug erdvės ateities gilesniems ir detalesniems tyrimams.

Šiame skyriuje išnagrinėsime techninių standartų, sveikatos, gamtos stichijų ir NVO bei žurnalistų antikorporatizmo riziką Lietuvoje, o kitame skyriuje palyginsime ją su rizika Estijoje, Lenkijoje ir Vengrijoje.

3.2.1. Techniniai standartai

Lietuvoje, kaip ir daugelyje VRE valstybių, pastaruosius keletą metų vyksta sunkiai kontroliuojamas kosminis nekilnojamojo turto kainų kilimas. Egzistuojant didelei paklausai, kurią skatina bankų teikiamos būsto paskolos, šis procesas lemia itin spartų pasiūlos augimą, kai masiškai kuriasi ir plečiasi statybos bendrovės, kurios didžiuliu tempu stato gyvenamosios ir kitos paskirties objektus. Tokioje situacijoje smarkiai nukenčia pastatų kokybė. Techninius standartus ir reikalavimus verslo kompanijos apeina korupcijos būdu

²⁸ *BVP antrasis įvertis*, 2006-08-29, <http://www.std.lt/lt/news/view/id=1502&PHPSESSID=aeefeef9ce199115cbcb1bf20105558d2>, 01-09-2006.

arba pasinaudodamos teisės spragomis²⁹. Tokiu pat būdu apeinami ir priešgaisrinės bei elektros instaliacijos ir darbo saugos reikalavimai. Valstybės nesugebėjimas užtikrinti techninių standartų laikymosi lemia tai, kad gyvenamųjų, administracinių ir gamybinių pastatų būklė yra tik patenkinama.

Kelių būklė Lietuvoje yra gera ir daug geresnė nei kaimyninių valstybių (Latvijos, Lenkijos, Baltarusijos ar Rusijos Federacijos Kaliningrado srities). ES lėšų dėka yra tiesiami nauji keliai bei remontuojami senieji. Tačiau saugumas Lietuvos keliuose yra mažiausias tarp ES šalių³⁰.

3.2.2. Sveikatos rizika

Briuselyje įsikūrusi NVO *Health Consumer Powerhouse* Lietuvos sveikatos apsaugos sistemą 2006 m. pripažino blogiausia Europoje³¹. Korupcija tarp medikų yra vieša paslaptis. Jos rodiklius reikšmingai padidina ir farmacinės kompanijos, kurios kyšiais ir kitokios formos atlygiais skatina medikus pacientams siūlyti savo produkciją. Dėl šalyje galiojančios vaistų ir stacionaraus gydymo kvotų sistemos, išgyti reikiamų vaistų ar atsigulti į ligoninę stacionariam gydymui ligoniai neretai gali tik papirkę gydytojus. Tokia situacija daro Lietuvos gyventojų sveikatą labai pažeidžiamą ir kelia epidemijų grėsmes, pvz., 2006 m. 30 miestų ir rajonų buvo paskelbti gripo epidemijos zonomis³².

Kol kas Lietuvoje nebuvo užregistruota pandemijų pavojaus. Tačiau tiek SŪRS, tiek paukščių gripo protrūkių pasaulyje atvejais Lietuvoje nebuvo imtasi papildomų apsaugos priemonių: valstybė nėra pasirengusi pandemijos atvejams.

Bloga sveikatos apsaugos būklė lemia tai, kad šalyje investuojančios įmonės dažnai turi pačios papildomai rūpintis darbuotojų sveikata, kreipdamosi į privačias ligonines. Tai sukuria papildomus kaštus.

3.2.3. Gamtinės stichijos

Kasmetinių didesnių gamtinių stichijų Lietuvoje nevyksta³³. Rizikos zona galima vadinti tik Nemuno deltą prieš Kuršių Marias (Klaipėdos apskritis), kur kiekviena pavasarį vyksta potvyniai. Grėsmę personalo sveikatai ir įrengimams bei transporto priemonėms kelia gana šaltos žiemos (2006 m. sausio mėn. temperatūra dažnai nukrisdavo iki -30° C).

²⁹ Grižibauskienė E., „Griūčių sezonas – ne už kalnų“, *Veidas* Nr. 23, 08-06-2006, <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.full/448914803b81f?veidas=58a9ee0d993c7b1>.

³⁰ *European Road Statistics 2006*, http://www.erf.be/images/stat/ERF_stats2006.pdf#search='statistics%20of%20road%20accidents%20Poland%2C%20Lithuania'.

³¹ *Lietuvos sveikatos sistema – prasčiausia Europoje*, 27-06-2006, <http://www.lrytas.lt/data=20060930&id=11513818541150318794&view=4>.

³² *Gripas iš Lietuvos pamažu traukiasi*, 15-03-2006, <http://www.sam.lt/sam/naujienos/?idi=3084>, 11-05-2006.

³³ *Field Listing – Natural Hazards*, 30-11-2006, <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/fields/2021.html>, 01-12-2006.

3.2.4. NVO ir žurnalistų antikorporatizmas

Analizuodami galimą neigiamą NVO ir žurnalistų veiklos įtaką verslui, tirsime tik tuos atvejus, kai nevyriausybininkai ar žurnalistai veikia neteisėtais ar neetiškais būdais arba netiesiogiai siekdami savo politinių ar ekonominių interesų.

Lietuvoje gana stipriai girdėti ir pasaulinio nevyriausybinių organizacijų puolimo prieš verslo įmones aidas. Aktyviausiai reiškiasi Lietuvos žaliųjų judėjimas. Didžiausios jo kritikos ir akcijų aukos – naftos pramonės milžinas *Lukoil* ir greito maisto gigantas *McDonald's*. 2003 m. judėjimas pradėjo akciją, skirtą užkirsti kelią *Lukoil* planams Baltijos jūroje, netoli Kuršių Nerijos, statyti naftos gręžinį D-6. Akcijos tikslas – paskatinti visuomenę boikotuoti naftos produktus³⁴. 2002 m. žalieji pradėjo akcijų ciklą prie *McDonald's* užkandinių visoje Lietuvoje, dalydami skrajutes apie greito maisto žalą sveikatai ir neigiamą JAV restoranų grandinės poveikį gamtai³⁵.

Verslo įmonių nusižengimus taip pat aktyviai stebi bei kritikuoja ir už žmogaus teises kovojančios (*Žmogaus teisių stebėjimo institutas*), antikorpucinės (*Transparency International* Lietuvos biuras) bei kitos organizacijos. Neverta pamiršti ir budrios Katalikų Bažnyčios akies: Lietuvoje rizikinga reklamoje naudoti krikščioniškus simbolius. 2005 m. pabaigoje Valstybinė reklamos komisija uždraudė *Kalnapilio* alaus daryklai savo produkto reklamoje naudoti Rūpintojėlį. Taip įvyko po to, kai vienas iš Katalikų Bažnyčios hierarchų arkivyskupas Sigitas Tamkevičius viešai pasmerkė reklamą. Audringa reakcija buvo kilusi ir dėl *Sobieski* degtinės etiketėje panaudoto Aušros Vartų paveikslo.

Tai, kad Lietuvoje žiniasklaidai suteikta didelė laisvė (aukšta 22 vieta *Raporteurs sans frontieres* 2005 m. spaudos laisvės indekse³⁶), turi ir neigiamų aspektų. Lengvai apeidamos Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas dėl šmeižto bei neteisėto informacijos rinkimo, neretai žiniasklaidos priemonės tampa susidorojimo ar konkurencinės kovos įrankiu. Geriausias to pavyzdys – 2003 m. Pakso apkaltos metu vykęs karas tarp didžiųjų šalies dienraščių *Lietuvos Ryto* ir *Respublikos*. Dienraščių kare ir dalyviais, ir aukomis buvo tiek verslo struktūros, tiek politikai. Papildomą riziką tapti žurnalistų „patrankų mėsa“ kelia ir tai, kad nemaža žiniasklaidos rinkos dalis priklauso vietos verslo magnatams (*Pramoninių konfederacija* valdo nacionalinę televiziją *BTV*, nacionalinių dienraščių *Lietuvos žinias* ir nacionalinį radiją *Radiocentrą*, o prekybos tinklui *Senukai* priklauso nacionalinis radijas *Žinių radijas*). Aktyviai dalyvaudami vidaus versle bei politikoje, magnatai bet kuriuo momentu gali be didesnių suvaržymų panaudoti žiniasklaidos priemones savo tikslams.

³⁴ Žaliųjų kvietimas boikotuoti „LUKOil“ susilaukia vis didesnio pritarimo, 14-07-2003, http://www.zalieji.lt/temos/Lukoil/Boikotas_vyksta, 03-10-2006.

³⁵ Lietuvos žaliųjų judėjimas organizuoja akciją „McDonald's šiukšlina jūsų skrandį ir gamtą“, 01-02-2002, http://www.zalieji.lt/temos/McDonalds/McDonald_pranesimas, 03-10-2006.

³⁶ *Worldwide press freedom index*, 2005, http://www.rsf.org/rubrique.php?id_rubrique=554.

Kaip matome, nuosaikiosios politinės rizikos grėsmės, kurios dažniausiai kyla dėl valdžios nesugebėjimo užtikrinti teisinių normų laikymosi, kelia nemažą pavojų verslo įmonėms bei reikalauja papildomų kaštų. Sveikatos rizika bei antikorporacinių atakų galimybė reikalauja papildomų išlaidų, siekiant apsaugoti personalo sveikatą ir įmonės įvaizdį. Tuo tarpu techninių standartų nesilaikymas Lietuvoje gali turėti lemtingų padarinių įmonės veiklai. Vis dėlto kadangi pastatų griuvimo atvejų Lietuvoje kol kas nėra užfiksuota, tokių katastrofų tikimybė šalyje išlieka minimali. Taigi Lietuvą galima apibūdinti kaip vidutinės nuosaikios politinės rizikos zoną (rizika egzistuoja, ji gali stipriai paveikti įmonių personalą, įrengimus ar įvaizdį, bet kritinių poveikį verslui galinčių turėti grėsmių tikimybė nedidelė).

4. Lietuva ir VRE šalys (Estija, Lenkija, Vengrija)

Verifikuodami nuosaikios politinės rizikos analizės modelį, dviejų pakopų politinės analizės tyrimo metu gautą Lietuvos politinės rizikos įvertinimą palyginsime su *Exclusive Analysis* ir *Aon* pateikiamais tradicinės politinės rizikos VRE valstybėse vertinimais (pirmasis etapas) bei originaliai sukonstruotais nuosaikios politinės rizikos vertinimais (antrasis etapas). Dėl straipsnio apimties limitų nuosaikiąją riziką tirsime tik trijose stabiliose demokratijose: Estijoje (maža valstybė), Lenkijoje (didelė valstybė) ir Vengrijoje (vidutinė valstybė).

VRE valstybių bloke galima aiškiai išskirti dvi grupes (žr. Lentelė 2): pirmojoje grupėje tradicinė politinė rizika vis dar yra didelė ir apima saugumo pavojus (stipri terorizmo ar ginkluoto konflikto grėsmė, autoritarinio režimo tikimybė ir t. t.), o antrąją grupę sudaro stabilios demokratinės ES arba NATO bloko narės bei Kroatija, kurią *Aon* priskiria prie mažos-vidutinės rizikos valstybių³⁷. Šios šalys politinės rizikos ataskaitose bei reitinguose apibūdinamos kaip mažos arba mažos-vidutinės rizikos šalys. Norint detaliau išanalizuoti politinę riziką jose, būtina taikyti nuosaikiosios politinės rizikos kriterijus.

4.1. Rizikos palyginimas

Norėdami iliustruoti, kaip nuosaikios politinės rizikos analizė padaro mažos rizikos valstybių grupes ne tokias vienaalytes rizikos požiūriu, Lietuvos atvejį palyginsime su Estijos, Lenkijos ir Vengrijos atvejais. Šiai lyginamajai analizei naudosime įprastinį rizikos vertinimo metodą, perimtą iš vadybos teorijos, kuriame vertinamos kiekvienos grėsmės tikimybė ir numatoma žala³⁸. Žinoma,

³⁷ 2006 *Political and Economic Risk Map – Region Snapshots*, 2006, http://www.aon.com/about/publications/issues/political_risk_map.jsp.

³⁸ Neverauskas B., Rastenis J., „Vadybos pagrindai“, Kaunas: Technologija, 2001.

modelis yra reliatyvus ir suprastintai pritaikytas keturių tiriamų valstybių atvejui. Tačiau jo tikslas tėra nubrėžti nuosaikios politinės rizikos vertinimo gaires.

Lentelė 2. Politinės rizikos vertinimai Vidurio ir Rytų Europos šalyse

	AON ⁷	Exclusive Analysis ⁸	Transparency International ⁹	Rapoteurs Sans Frontieres ¹⁰
Albanija	Didelė		126	62
Armėnija	Didelė	2,5 (Didelė)	88	102
Azerbaidžanas	Vidutinė-didelė	2,5 (Didelė)	137	141
Baltarusija	Vidutinė-didelė		107	152
Bosnija ir Hercegov.	Vidutinė-didelė		88	33
Bulgarija	Vidutinė	1,3 (Sąlygiškai maža)	55	48
Čekija	Maža	0,6 (Maža)	47	9
Estija	Maža	0,8 (Sąlygiškai maža)	27	11
Gruzija	Didelė	3 (Didelė)	130	99
Juodkalnija	Vidutinė-didelė		97	65
Kroatija	Maža-vidutinė		70	56
Latvija	Maža	0,9 (Sąlygiškai maža)	51	17
Lenkija	Maža-vidutinė	1,2 (Sąlygiškai maža)	70	55
Lietuva	Maža	0,9 (Sąlygiškai maža)	44	22
Makedonija	Vidutinė-didelė		103	43
Moldova	didelė	2,2 (Sąlygiškai didelė)	88	74
Rumunija	Vidutinė	1,2 (Sąlygiškai maža)	85	70
Rusija	Vidutinė	2,5 (Didelė)	126	138
Serbija	Vidutinė-didelė		97	65
Slovakija	Maža	0,7 (Maža)	47	8
Slovėnija	Maža	0,3 (Maža)	31	10
Ukraina	Vidutinė-didelė	1,9 (Sąlygiškai didelė)	107	112
Vengrija	Maža	0,7 (Maža)	40	12

Transparency International (korupcija) ir Rapoteurs sans Frontieres (spaudos laisvė) duomenys – šalies vieta reitinge (1 – geriausias, paskutinis – blogiausias rodiklis).

Įvertinsime techninių standartų, sveikatos, gamtos stichijų ir antikorporatizmo rizikos tikimybes, jų dydį įvertindami „0“, jei grėsmė nėra pasireiškusi ir nenusimato daug galimybių jai pasireikšti (dėl silpnos grėsmės ar stiprios prevencijos), „0,5“, jei grėsmė nėra pasireiškusi, bet (dėl stiprios grėsmės ar silpnos prevencijos) labai tikėtinas jos pasireiškimas bei „0,9“, jei grėsmė yra pasireiškusi ir tikėtini periodiniai pasikartojimai.

Nedidelę žalą grėsmės pasireiškimo atveju įvertinsime „1“ (reikia imtis privalomų apsaugos priemonių, silpnai pažeidžiami įmonės įrenginiai, personalas, kapitalas ar įvaizdis), vidutinę – „2“ (stipriai pažeidžiami įmonės įrenginiai, personalas, kapitalas ar įvaizdis, bet neiškyla grėsmės įmonės egzistavimui) ir didelę – „3“ (lemiamai pažeidžiami įmonės įrenginiai, personalas, kapitalas ar įvaizdis ir iškyla grėsmė įmonės egzistavimui).

Rizikos tikimybes įvardindami „P“, o žalą „H“, apskaičiuosime vidutinį Lietuvos, Estijos, Lenkijos ir Vengrijos nuosaikiosios rizikos laipsnį „R“, naudodami formulę:

$$R = \frac{P_n \times H_n + P_{n+1} \times H_{n+1} + P_{n+2} \times H_{n+2} + P_{n+3} \times H_{n+3}}{n+3}$$

Tarkime, kad valstybė gali būti priskiriama mažos nuosaikiosios rizikos zonai, jeigu jos rizikos laipsnis telpa į intervalą:

0,1 (maža (0,1) mažos žalos rizikos (1) tikimybė) < **R** > **1** (vidutinė (0,5) vidutinės žalos rizikos (2) tikimybė)

Valstybėje egzistuoja vidutinė nuosaikioji rizika, jeigu jos rizikos laipsnis telpa į intervalą:

1 (vidutinė (0,5) vidutinės žalos rizikos (2) tikimybė) < **R** > **1,8** (didelė (0,9) vidutinės žalos rizikos (2) tikimybė)

Galiausiai valstybė pasižymi didele nuosaikiaja rizika, jeigu jos rizikos laipsnis telpa į intervalą:

1,8 (didelė (0,9) vidutinės žalos rizikos (3) tikimybė) < **R** > **2,7** (didelė (0,9) didelės žalos rizikos (3) tikimybė).

Pamatysime, kad analizuojant tradicinę politinę riziką, vienodai negrėsmingai atrodančios šalys gana stipriai skiriasi nuosaikiaja rizika.

4.2. Techniniai standartai

Kaip ir Lietuvą, Estiją, Lenkiją bei Vengriją krečia statybų karštinė. Dėl skubotų statybų bei netinkamų medžiagų naudojimo pastatų broko ar netgi griūties galimybė išlieka didelė visose keturiose valstybėse (tai būdinga visoms pokomunistinėms Europos valstybėms)³⁹. Štai Estijos kurorte Pärnu, turinčiame 45 000 nuolatinių gyventojų, per metus pastatoma po 1000 naujų pastatų⁴⁰. Lenkijoje rizika tapo šimtaprocentinė 2006 m. sausio pabaigoje, kai Katovicuose paukštinkystės parodos metu įgriuvus parodų rūmų stogui žuvo 66 žmonės. Po šios tragedijos už neatsakingą darbą buvo areštuoti parodų rūmų projektuotojai⁴¹. 2006 m. lapkričio 11 d. ir Vengrijoje įgriuvo remontuojamas vokiečių farmacijos įmonės *Seissenschmidt AG* stogas.

Taigi galime sakyti, kad Estijoje ir Lietuvoje, kuriose dar neįvyko pastatų griūtys, tokios rizikos tikimybė yra vidutinė, tuo tarpu Lenkijoje ir Vengrijoje ji jau tapo didelė. Žinoma, pastatų griūties žala turi būti vertinama tik kaip didelė. Tokiu atveju Lietuvos ir Estijos rizika skaičiuojama taip:

³⁹ Pankratov K., „It's a cold, wet and slippery world“, *British Helsinki Human Rights Group*, 27-02-2006, <http://www.bhhrg.org/mediaDetails.asp?ArticleID=935>, 01-12-2006.

⁴⁰ Roman S., „Appartment building fever hits Pärnu“, *Baltic Times*, 06-04-2005, <http://www.baltictimes.com/news/articles/12435>, 24-02-2006.

⁴¹ *Arrests follow Katowice disaster*, 22-02-2006, http://www.poland.pl/news/article,Arrests_follow_Katowice_disaster,id,212166.htm, 24-02-2006.

$$R_1 = 0,5 \times 3 = 1,5$$

O Lenkijos ir Vengrijos – taip:

$$R_1 = 0,9 \times 3 = 2,7.$$

Keturių tiriama valstybių grupė skyla į dvi dalis kalbant apie sausumos kelių kokybę. Verslo atstovai (ypač dirbantys pervežimų srityje) susiduria su siaurais ir neretai blogos būklės keliais Lenkijoje. Nors šalyje sparčiai vyksta ES lėšomis finansuojamas kelių tiesimas bei remontas, čia beveik nėra greitkelių, todėl kelionės ir transportavimas Lenkijoje trunka ilgiau nei Lietuvoje, Vengrijoje ar Estijoje. Pastarojoje valstybėje kelių infrastruktūra itin silpnai išvystyta Saremos ir Hiemos salose – didžiama kelių nepadengta asfaltu.

Vis dėlto, kaip bebūtų keista, pagal eismo įvykių, kurių metu žuvo žmonės, skaičių milijonui gyventojų pirmąja Lietuva (205 aukos 2003 m., Lenkijoje – 149, Vengrijoje – 131, o Estijoje – 121)⁴². Taigi Lenkijoje verslininkai labiausiai rizikuoja prarasti laiką ir pinigus, o Lietuvoje didesnė tikimybė kelyje žūti.

Vertindami su kelių infrastruktūra susijusios rizikos lygį, blogai kelių būklei didžiojoje šalies dalyje priskirsime didelę, blogai kelių būklei reikšmingame šalies plote – vidutinę, o gerai kelių būklei – mažą tikimybę. Blogos kelių būklės sukeliama žalą įvertinsime maža rizika (reikalauja papildomų investicijų). Tuo tarpu mirtingumą keliuose priskirsime vidutinei žalai (stipriai nukenčia įmonės personalas ir turtas, tačiau tai nesukelia lemiamų pasekmių verslui), jo tikimybę Lietuvoje įvertinsime kaip vidutinę, o Lenkijoje, Estijoje ir Vengrijoje – kaip mažą.

Remdamiesi tokiais įvertinimais, gausime rizikos keliuose laipsnį keturiuose tiriamesiose valstybėse:

- Lietuva. $R_2 = [0,1 \times 1 + 0,5 \times 2] / 2 = 0,55$.
- Estija. $R_2 = [0,5 \times 1 + 0,1 \times 2] / 2 = 0,35$.
- Lenkija. $R_2 = [0,9 \times 1 + 0,1 \times 2] / 2 = 0,55$.
- Vengrija. $R_2 = [0,1 \times 1 + 0,1 \times 2] / 2 = 0,15$.

Galutinis techninių standartų rizikos laipsnis tokiu atveju būtų toks:

- Lietuva. $R = [R1 + R2] / 2 = [1,5 + 0,55] / 2 = 1,025$.
- Estija. $R = [R1 + R2] / 2 = [1,5 + 0,35] / 2 = 0,925$.
- Lenkija. $R = [R1 + R2] / 2 = [2,7 + 0,55] / 2 = 1,625$.
- Vengrija. $R = [R1 + R2] / 2 = [2,7 + 0,15] / 2 = 1,425$.

⁴² *European Road Statistics 2006*, http://www.erf.be/images/stat/ERF_stats2006.pdf#search='statistics%20of%20road%20accidents%20Poland%2C%20Lithuania'.

4.3. Sveikatos rizika

Dėl liberalios seksualinių paslaugų politikos Estija tarp keturių tiriama valstybių stipriai pirmauja pagal AIDS paplitimą. *UNAids* duomenimis, 2003 m. pabaigoje šioje šalyje užsikrėtusiųjų galėjo būti apie 7700, Lietuvoje – 1300, Vengrijoje – 2800, o Lenkijoje – 14000 žmonių (plg. Lenkijoje gyvena 30, o Estijoje – tik 1 mln. gyventojų)⁴³.

Pagal *Health Consumer Powerhouse* statistiką, sveikatos apsaugos paslaugų kokybė yra panašiai prasta Estijoje (20 vieta Europoje), Lenkijoje (21) ir Lietuvoje (26)⁴⁴. Taigi šių šalių medicina nėra pasirengusi atremti epidemijų. Kiek geresnė situacija Vengrijoje (14 vieta).

Vertinant bendrai, tik Vengrijos sveikatos apsaugos sistema yra tinkamai pasirengusi kovoti su grėsmėmis sveikatai. Tačiau rimtas mirtinos ligos (AIDS) pavojus kyla tik Estijoje (vidutinė žala, kadangi pavieniams darbuotojams gresia mirtis, tačiau verslo egzistavimui grėsmės nėra) – vidutinė tikimybė. Kitose šalyse egzistuoja mažiau pavojingų ligų rizika (maža žala, kadangi reikalauja papildomų investicijų, tačiau nesukelia rimtesnių padarinių). Iš to seka:

- Lietuva. $R = 0,5 \times 1 = 0,5$.
- Estija. $R = 0,5 \times 2 = 1$.
- Lenkija. $R = 0,5 \times 1 = 0,5$.
- Vengrija. $R = 0,1 \times 1 = 0,1$.

4.4. Gamtos stichijos

Dėl globalaus šiltnamio efekto, Lenkiją⁴⁵ (Vyslos baseine) ir Vengriją⁴⁶ (Dunojaus baseine) kiekvieną pavasarį užlieja milžiniški potvyniai. 2001 m. per potvynį Vengrijoje buvo evakuota 35 000 žmonių iš 200 kaimų. Apie 90 % galvijų šiuose kaimuose žuvo, o apie 2100 namų buvo sugriauta. Estijoje pavasarį taip pat pasitaiko nedidelių potvynių⁴⁷. Kadangi potvynių rizika bent jau artimiausioje perspektyvoje yra šimtaprocentinė, ji labai pakelia bendrą nuosaikios rizikos lygį Lenkijoje ir Vengrijoje (jie vyksta kasmet ir vyriausybės nėra pajėgios minimizuoti jų neigiamos įtakos, šių gamtos stichijų tikimybę dviejose šalyse įvertinsime kaip didelę). Potvynių žala Lenkijoje ir Vengrijoje taip pat yra didelė. Tuo tarpu Lietuvoje ir Estijoje reikšmingų potvynių tikimybė ir žala – minimalios:

⁴³ *Table of country specific HIV/AIDS estimates and data, end 2003. 2004 Report on global AIDS epidemic*, <http://www.aids.lt/download.php>.

⁴⁴ *Euro Health Consumer Index 2006*, 2006, <http://www.healthpowerhouse.com/media/EHCI2006.pdf>.

⁴⁵ *Poland country profile*, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/pl.html>, 23-03-2006.

⁴⁶ Hango Z. G., „Flood Risks in Hungary“, *World Bank Group: Rural Development*, <http://wbln0018.worldbank.org/ECA/ECSSD.nsf/21fa768764fd12de85256bf1005aac54/663b3e89ad8f7f3985256cae0076e51a,04-10-2006>.

⁴⁷ *Field listing – Natural hazards*, 11-30-2006, <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/fields/2021.html>, 12-01-2006.

- Lietuva. $R = 0,1 \times 1 = 0,1$.
- Estija. $R = 0,1 \times 1 = 0,1$.
- Lenkija. $R = 0,9 \times 3 = 2,7$.
- Vengrija. $R = 0,9 \times 3 = 2,7$.

4.5. NVO ir žurnalistų antikorporatizmas

Kasmet situaciją skirtingų pasaulio valstybių NVO sektoriuose vertinanti JAV organizacija *US Aid* 2004 m. ataskaitoje teigia, kad Lietuva ir Vengrija susiduria su didžiausiomis NVO veiklos skaidrumo problemomis. Šiose šalyse netgi nėra priimtas NVO etikos kodeksas. Nevyriausybių organizacijų veikla Estijoje ir Vengrijoje apibūdinama kaip skaidresnė. Čia jau daugiau nei 10 metų galioja NVO etikos kodeksai, nors visų jų nuostatų laikosi sąlygiškai nedaug organizacijų⁴⁸.

Kalbant apie tiesiogines NVO grėsmes verslui, pirmiausia išskirtinos žaliųjų organizacijos. Jau 1996 m. Lenkijoje jų buvo per 100⁴⁹. Žalieji aktyviai dalyvauja aplinkosauginėse akcijose. 2005 m. lapkričio 17 d. *Green Peace* aktyvistai sustabdė genetiškai modifikuotų maisto produktų iškrovimą Gdynios uoste⁵⁰. Aktyvi jų veikla ir Vengrijoje bei Estijoje. Kaip ir Lietuvoje, kitokių pakraipų NVO Lenkijoje, Vengrijoje bei Estijoje verslui kelia mažesnę grėsmę. Apskritai antikorporatizmo iš NVO reali grėsmė VRE valstybėse dar tik pradeda egzistuoti, nes nevyriausybiniis sektorius dar tik mokosi daryti poveikį. Kol kas nepasitaikė atvejų, kad verslo įmonės dėl NVO veiksmų patirtų didesnių nuostolių. Taigi NVO rizikos vertinimai galėtų būti tokie:

- Lietuva. $R_1 = 0,5 \times 1 = 0,5$.
- Estija. $R_1 = 0,1 \times 1 = 0,1$.
- Lenkija. $R_1 = 0,1 \times 1 = 0,1$.
- Vengrija. $R_1 = 0,5 \times 1 = 0,5$.

Didesnė rizikos tikimybė Lietuvai ir Vengrijai priskirta dėl blogesnės šių šalių situacijos nevyriausybinių sektorių veiklos skaidrumo srityje.

Kur kas didesnę riziką verslui sudaro žiniasklaidos priemonės. Tiriamas valstybes čia galima skirti į dvi grupes. Lietuvoje ir Vengrijoje žiniasklaidos priemonės yra labiau sutelktos vietinio elito rankose, todėl aktyviau siekia savo interesų. Tuo tarpu Lenkijoje ir Estijoje gana stipriai įsitvirtinę užsienio kapitalas mažiau veliasi į politines ar ekonomines rietenas.

BBC analitikų teigimu, dauguma pirmaujančių Vengrijos dienraščių yra kairiųjų-liberaliųjų pakraipos (*Nepszabadsag*, *Magyar Hirlap*, *Nepszava*) ir palaiko gerus ryšius su tos pačios ideologinės krypties partijomis (savaiame suprantama,

⁴⁸ *The 2004 NGO Sustainability Index*, http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoin-dex/2004/index.htm, 01-12-2006.

⁴⁹ Duijvelaar C., „East-East cooperation among environmental NGOs in Central and Eastern Europe“, *Regional Environmental Center*, May 1996, <http://www.rec.org/REC/Publications/BeyondBorders/ch34.html>, 03-10-2006.

⁵⁰ *Greenpeace confronts GE-ship on Polish waters*, 17-11-2005, <http://www.greenpeace.org/international/press/releases/greenpeace-confronts-ge-ship-o>, 27-09-2006.

ir su pastarųjų rėmėjais – Aut. past.). Konservatyviają pakraipą išlaiko *Magyar Nemzet*. 1998–2002 m. valdžioje buvę centro dešinieji bandė sugriauti šį balansą, netiesiogiai finansuodami pastarąjį leidinį, tačiau juos valdžioje pakeitus kairiesiems ir liberalams, toks finansavimas buvo nutrauktas⁵¹.

Skirtingai nei Lietuvoje ir Vengrijoje, Lenkijos žiniasklaidos rinkoje stipriai išitvirtinęs užsienio kapitalas. Tai padeda išvengti per didelio subjektyvumo ir spaudos dalyvavimo politikoje ir versle. Kairiąją pakraipą išlaiko *Trybuna* ir *Gazeta Wyborcza*, o dešiniems uoliausiai atstovauja nacionalistinis ir klerikalinis skandalingo kunigo Tadeuszo Rydziko žiniasklaidos concernas, kurio didžiausi ruporai yra *Marijos Radijas* ir dienraštis *Nasz Dziennik*⁵².

Estijos žiniasklaidos rinkoje taip pat gausu užsienio investicijų (ypač iš Skandinavijos ir Norvegijos)⁵³. Šalis aukštai įvertinta spaudos laisvės reitinge (11 vieta)⁵⁴. Žiniasklaidos atsakomybę mažina ir grėsmes verslui kelia tai, kad Estijoje nepriimtas žurnalistų etikos kodeksas⁵⁵. Kaip ir NVO rizikos atveju, vertindami žiniasklaidos priemonių grėsmės riziką Lietuvą ir Vengriją išskirsime į vieną, o Lenkiją ir Estiją – į kitą grupę:

- Lietuva. $R_2 = 0,5 \times 2 = 1$.
- Estija. $R_2 = 0,1 \times 2 = 0,2$.
- Lenkija. $R_2 = 0,1 \times 2 = 0,2$.
- Vengrija. $R_2 = 0,5 \times 2 = 1$.

Žiniasklaidos srityje rizikos laipsnį įvertinome kaip vidutinį, kadangi jau yra pasitaikę, kad įmonės patyrė didelių nuostolių dėl žurnalistų veiksmų.

Galutinis antikorporatizmo rizikos laipsnis:

- Lietuva. $R = [R1 + R2] / 2 = [0,5 + 1] / 2 = 0,75$.
- Estija. $R = [R1 + R2] / 2 = [0,1 + 0,2] / 2 = 0,15$.
- Lenkija. $R = [R1 + R2] / 2 = [0,1 + 0,2] / 2 = 0,15$.
- Vengrija. $R = [R1 + R2] / 2 = [0,5 + 1] / 2 = 0,75$.

Bendras rizikos lygis valstybėse apskaičiuojamas taip:

- Lietuva. $R = [R1 + R2 + R3 + R4] / 4 = [1,025 + 0,5 + 0,1 + 0,75] / 4 \sim 0,59$.
- Estija. $R = [R1 + R2 + R3 + R4] / 4 = [0,925 + 1 + 0,1 + 0,15] / 4 \sim 0,54$.
- Lenkija. $R = [R1 + R2 + R3 + R4] / 4 = [1,625 + 0,5 + 2,7 + 0,15] / 4 \sim 1,24$.
- Vengrija. $R = [R1 + R2 + R3 + R4] / 4 = [1,425 + 0,1 + 2,7 + 0,75] / 4 \sim 1,24$.

Matome, kad atlikta kiekybinė analizė keturias tiriamas VRE valstybes išskiria į dvi grupes. Nuosaikios politinės rizikos laipsnis Estijoje ir Lietuvoje yra mažas, o Lenkijoje ir Vengrijoje – vidutinis.

⁵¹ *The press in Hungary*, 2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4068565.stm>.

⁵² *The press in Poland*, 2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4470102.stm>

⁵³ *Estonia*, 2006, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1106425.stm#media.

⁵⁴ *Worldwide press freedom index*, 2005, http://www.rsf.org/rubrique.php3?id_rubrique=554.

⁵⁵ Loit U. „Estonia: self-regulation rather than state-regulation“, *European Journalism Centre, Organising media accountability: Experiences in Europe*, 2005, <http://www.ejc.nl/hp/mas/loit.html>. 02-10-2006.

Išvados

Tradicinės rizikos analizė susiduria su problema, kad tradiciniai rizikos indikatoriai karas, autoritarinio režimo opos, sukilimai, maištai, ekonominės krizės paprastai nepasitaiko stabiliose demokratinėse visuomenėse. Tad politinės rizikos reitinguose stabilios valstybės pažymimos kaip „mažos rizikos“ ir detalesni aprašymai nepateikiami. Tačiau dauguma išsivysčiusių demokratišų valstybių susiduria su naujomis politinės rizikos rūšimis: antikorporatizmu, techninių standartų nesilaikymu, gamtos stichijomis ir sveikatos rizika. Jas darbe įvardijome nuosaikios politinės rizikos indikatoriais ir pristatėme dviejų pakopų nuosaikios politinės rizikos analizės modelį, skirtą politinei rizikai stabiliose demokratijose tirti.

Verifikuodami modelį, išsamiai išanalizavome politinę riziką Lietuvoje. Tyrimas parodė, kad nepaisant to, jog tradicinės rizikos lygis šalyje – minimalus ir patikimos politinės rizikos analizės bendrovės šalį priskiria prie mažos rizikos valstybių, verslas čia gali susidurti su nuosaikios politine rizika: techninių standartų nepaisymu (dėl kurio gali nukentėti personalas ar įrengimai), sveikatos rizika (grėsmė personalui), antikorporatizmu (pavojus įmonių įvaizdžiui).

Lietuvos politinės rizikos aprašymo palyginimas su trijų VRE valstybių (Estijos, Lenkijos ir Vengrijos) aprašymais, parodė, kad mažos tradicinės rizikos valstybės skiriasi nuosaikios politinės rizikos lygiu. Lietuva ir Estija priskirtos mažos nuosaikios rizikos valstybių grupei, o Lenkija ir Vengrija – vidutinės rizikos grupei.

Išsivysčiusių ir stabilių mažos tradicinės rizikos valstybių rizikai tirti naudojant papildomus „nuosaikiuosius“ indikatorius, galima atlikti išsamesnę politinės rizikos analizę šiose valstybėse. Taigi išplėtojus dviejų pakopų nuosaikios politinės rizikos analizės modelį, galima sukurti mechanizmą, leidžiantį verslo subjektams numatyti grėsmes išsivysčiusiose šalyse.